

RADOSAVLJEVA BOSANSKA KNJIGA, ZBORNİK KRSTJANINA RADOSAVA, priredila Anica NAZOR, *Forum Bosnae* 42/08, Sarajevo, 2008., 148 str. i 7 ilustracija u boji.

Dvadesetak godina nakon faksimila i kritičkoga izdanja bosanskoga rukopisa, *Hvalova zbornika* iz 1404. godine,¹ Anica Nazor priredila je još jedan srednjovjekovni bosanski rukopis, *Zbornik krstjanina Radosava* u izdanju časopisa *Forum Bosnae*. Prema autoričnim riječima, ideja o pripremi ovoga izdanja potekla je još 1974. godine, kad je imenovano uredništvo: Fikret Ibrahimpašić, Pavao Anđelić, Herta Kuna, Anica Nazor, Marija Pantelić i Marko Vego. Bilo je zamišljeno i planirano da se objavi faksimilno i kritičko izdanje teksta. Radi toga pribavljene su crno-bijele snimke rukopisa i četrnaest dijapozitiva u boji iz Vatikanske biblioteke. Međutim, razne okolnosti, pa i nemili događaji u Bosni i Hercegovini onemogućili su rad na tom rukopisu, kako je on prvotno bio zamišljen. Ipak, projekt se djelomično ostvario, naime Herta Kuna, kojoj je bio povjeren opis rukopisa, sadržaja, grafije, ortografije i jezika, pripremila je dogovoreni tekst i objavila ga u *Godišnjaku odjeljenja za književnost Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*.² Anica Nazor pripremila je kritičko izdanje teksta, s varijantama iz *Hvalova* i *Mletačkoga zbornika*.

U uvodnom se poglavlju iznose osnovni podaci o ovom izdanju (*Predgovor* 5-6). Slijedi kratak opis rukopisa uz iznošenje dosadašnjih spoznaja. Naime, *Radosavljev zbornik* je i do sada izazivao zanimanja istraživača, po-

¹ v. prikaz J. VINCE-MARINAC, *Slovo* 38: 117-120.

² H. KUNA, *Radosavljev rukopis i bosanska srednjovjekovna književnost. Godišnjak odjeljenja za književnost Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*, 1977: 9-25.

sebice njegov jezik, grafija, zapisi i ukrasi (Vjekoslav Štefanić, Josip Hamm, Herta Kuna, Jagoda Jurić-Kappel, Mara Harisijadis, Planinka Mikulić). U poglavlju *Povijest rukopisa* (18-19) daju se podaci o zborniku koji je prije nego što je dospio u Vatikansku biblioteku bio u vlasništvu creskoga kanonika Mateja Sovića. Na kraju su izložena načela transliteracije (22-23). Potom slijedi transliteracija teksta u kojoj je svako slovo iz originala preneseno odgovarajućim latiničkim slovom, uz neke iznimke. Primjerice, kod slova *đerv*, primijenjena je transkripcija. To slovo, karakteristično za bosanske rukopise i natpise, ima trostruku glasovnu vrijednost, rabi se za *đ*, *ć* i *j*, a u rukopisu je preneseno sa *đ*, i iznimno sa *ć* u dvama primjerima: *dva svēcnika* f. 25, *u dne i u noći* f. 53, dok nema primjera uporabe za *j*. Pogreške u originalu ispravljene su u parakritičkom aparatu, a razriješene kratice i izostavljeni dijelovi nalaze se u okruglim, odnosno šiljastim zagradama.

Iako najmlađi i opsegom najkraći među bosanskim srednjovjekovnim zbornicima, *Radosavljev zbornik* ima posebno mjesto, kako po sadržaju, tako i po rasporedu teksta i iluminaciji, a osobito prema jezičnim obilježjima. Rukopis se čuva u Vatikanskoj knjižnici, Fondo Borgiano illirico 12 (sign. Borg. illir. 12), kamo je dospio 1902. godine iz knjižnice Sacra Congregatio de Propaganda Fide zajedno s ostalim rukopisima te knjižnice. Sastoji se od 60 listova papira, vel. 14,3 x 11 cm, na stranici je većinom po 15 redaka teksta, a iznimno po 12, 14 ili 16 redaka. Rukopis je dobio ime po pisaru Radosavu krstjaninu koji ga je pisao za Gojsava krstjanina, kako doznajemo iz kolofona na f. 58v: *Si knigi piše Radosavъ krъstiēninъ Goisavu krъstiēninu, a pisaše se u dni g(ospo)d(i)na krala Tomaša i dida Ratka. Gospodo, ako samъ čo loše postavio, nemoite se tomui porugati, ere mi sta ruci trudъni težēce. Čtite i blagoslovite, a vasъ Bogъ bl(a)g(o)slovi u viki am(i) nъ*. Godina pisanja ovoga rukopisa nije naznačena, nego se ona određuje posredno iz podataka u *Radosavljevu zborniku*: *a pisaše se u dni g(ospo)d(i)na krala Tomaša i dida Ratka*. Iz toga se može zaključiti da je rukopis nastao u doba posljednjega bosanskoga kralja, od 1443. do 1461. godine. O samom pisaru, osim imena, nisu očuvani podaci, pouzdano je jedino da je bio ikavac, iz čega se, prema Herti Kuni, može zaključiti da je rukopis nastao na jugozapadnom bosanskom području (Herta Kuna 1977: 22).

Radosavljev zbornik sadrži *Apokalipsu* (f. 1-56), *Očenaš* (f. 56-57), ispod kojega je ispisana glagoljska azbuka, početak *Evandjelja po Ivanu*

I, 1-17, (f. 57-58v), pisarov kolofon (f. 58v), i dio *Pavlove poslanice Titu II*, 12-13, ispisan glagoljicom. Na posljednjem su listu (f. 60) ispisani neki ćirilični zapisi. U rasporedu sadržaja *Radosavljev zbornik* se razlikuje od drugih dvaju srednjovjekovnih bosanskih kodeksa, *Hvalova* i *Mletačkoga zbornika*: u *Radosavljevu zborniku Apokalipsa* se nalazi na početku, ispred *Evandjelja po Ivanu*, a u *Hvalovu* i *Mletačkom zborniku Apokalipsa* je iza *Evandjelja*. To potvrđuje da je *Radosavljev zbornik* iznimno značajan kako u srednjovjekovnoj bosanskoj književnosti tako i u slavenskoj književnosti.

U *Radosavljevu* su *zborniku* posebice zanimljivi zapisi, kao i inače u starim rukopisima, jer otkrivaju neke pojedinosti o povijesti rukopisa, njegovim pisarima, vlasnicima, katkad o svakodnevnim događajima, ali i o značajnim povijesnim zbivanjima. Zanimljivo je da se u ovom ćiriličnom rukopisu nalaze glagoljski zapisi, i to dva puta je ispisana glagoljska azbuka na f. 55 i f. 58v, a na f. 59 mlađa je ruka naknadno prepisala glagoljicom tekst *Pavlove poslanice Titu II*, 12-13. I na f. 58v ispod *Radosavljeva* kolofona naknadno je dodan latinski prijevod kolofona. Taj prijevod, kao i glagoljski tekst poslanice Titu II, 12-13 i neke bilješke na marginama rukopisa pripisuju se vlasniku rukopisa Mateju Soviću.³ Za glagoljski zapis, odnosno azbuku u ovom zborniku, Vjekoslav Štefanić je utvrdio da ih je zapisao sam krstjanin Radosav. Zapis iz *Radosavljeva zbornika*, kao i onaj iz *Čajničkoga evandjelja*, otprilike su iz istoga vremena. Oni potvrđuju da u to doba glagoljica u Bosni više nije bila u uporabi jer se ona ovdje rabi kao tajnopis.⁴ Suprotno tomu, Josip Hamm smatra da se ne radi o tajnopisu, već je pisar jednostavno dva puta prepisao glagoljsku azbuku s predloška, a potom još jedan odlomak iz *Pavlove poslanice*.⁵

Podrobna jezična istraživanja bosansko-humskih spomenika pismenosti otkrivaju niz zanimljivih pojedinosti koje mogu nadopuniti ili korigirati spoznaje, ne samo o bosansko-humskom dijalektalnom prostoru i književnom jeziku u to predmigracijsko doba, nego i više. O bosanskim se srednjovjekovnim rukopisima, kao jezičnim izvorima do sada dosta pisalo. Poznato je da su očuvali konzervativnost na morfološkoj, leksičkoj

³ V. ŠTEFANIĆ, Glagoljski zapis u Čajničkom evandelju i u Radosavljevu rukopisu, *Zbornik Historijskoga instituta Jugoslavenske akademije* 2: 14.

⁴ V. ŠTEFANIĆ, o. c., 9.

⁵ J. HAMM, Apokalipsa bosanskih krstjana, *Slovo* 9-10: 72.

i sintaktičkoj razini, dok je pomlađenost očita na fonološkoj razini pod utjecajem narodnoga govora. To se ponajviše odnosi na ikavizaciju, posebice u ovom rukopisu koji je »najikavskiji« među zbornicima.⁶ Osim toga, za većinu bosanskih rukopisa utvrđeno je da su prepisani s glagoljskih predložaka, što vrijedi i za *Radosavljev zbornik*, koji pokazuje osobine bosanskih rukopisa, u čemu nastavlja glagoljsku tradiciju. Kako se prema jezičnim i ortografijskim obilježjima posve dobro uklapa među bosanske rukopise, tako i po ilustracijama, iako nisu tako raskošne kao u *Hvalovu* i *Mletačkom zborniku*.⁷ U *Radosavljevu zborniku* uz dvije zastavice nalazimo niz zoomorfni i figuralnih inicijala koji su ilustracija uz tekst. Utvrđeno je da su minijature u ovom rukopisu nastale pod zapadnim utjecajima. To se odnosi i na portret čovjeka, vjerojatno pisara, koji ima građansku odjeću, a nalazi se uz pisarov kolofon (f. 58v).

Pojava ovoga izdanja višestruko je značajna jer je sada, uz *Hvalov zbornik*, još jedan bosanski srednjovjekovni rukopis objavljen u kritičkom izdanju. *Mletački zbornik* je objavljen kao faksimilno izdanje.⁸ Pouzdan prijepis *Radosavljeva zbornika*, obogaćen kritičkim aparatom, postaje nezaobilazan izvor svima koji se bave srednjovjekovnom bosanskom i slavenskom knjigom. Uvodna će poglavlja biti dobro polazište za daljnja istraživanja, mnogih do sada nerazjašnjenih pitanja o ovom najmanjem i najmlađem bosanskom srednjovjekovnom zborniku. Primjerice, o pitanju predložka *Apokalipse*, starosti, vrsti i značenju glagoljske azbuke, a time možda i rješavanju nekih složenijih pitanja o bosansko-humskoj srednjovjekovnoj književnosti.

MARINKA ŠIMIĆ

⁶ J. JURIĆ-KAPPEL, O dijalekatskim temeljima srednjovjekovne bosanske (vjerske) pismenosti, *Slovo* 56-57: 212.

⁷ P. MIKULIĆ, Bosanski i humski iluminirani rukopisi, *Bosna Franciscana* 13: 134-176.

⁸ v. prikaz T. MRKONJIĆA, *Slovo* 47-49: 295-298.